

АНТОНИМЛАР ВОСИТАСИДА ШАКЛЛАНДИГАН МЕТОНИМИК КОГЕЗИЯ

Шодикулова Азиза Зикийевна

(PhD) Самарканд давлат тиббиёт университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7949158>

Аннотация. Мақолада 20-аср тилшунослиги тилнинг бевосита ҳаракат бирликлари ва уларнинг ўзгаришларини ўргана бошлаганлиги, бундай тадқиқотлар тилшуносликда коммуникатив-прагматик нуқтаи назардан олиб борилганлиги ҳақида сўз боради. Антонимия тилнинг моҳиятини белгиловчи категория сифатида талқин қилинади. Шу билан бирга, «бу категорияк муносабат муайян нутқий вазиятларда қарама-қаршилик қисмларининг мумкин бўлган боғланиши сифатида юзага келади.

Калит сўзлар: Антоним, ходиса, метонимия, когнитив, алоқа, медиатекст.

METONYMIC COHESION FORMED BY MEANS OF ANTONYMS

Abstract - The article discusses the fact that 20th-century linguistics began to study the direct action units of language and their changes, such research is conducted from a communicative-pragmatic point of view in linguistics. Antonymy is interpreted as a category defining the essence of language. At the same time, "this categorical relationship occurs in certain speech situations as a possible connection of the parts of opposition.

Keywords: Antonym, phenomenon, metonymy, cognitive, communication, references, mediate text.

МЕТОНИМИЧЕСКАЯ СПЛОЧЕННОСТЬ, ФОРМИРОВАННАЯ С ПОМОЩЬЮ АНТОНИМОВ

Аннотация. В статье рассматривается тот факт, что лингвистика 20 века начала изучать единицы прямого действия языка и их изменения, такие исследования проводятся с коммуникативно-прагматической точки зрения в языкознании. Антонимия интерпретируется как категория, определяющая сущность языка. В то же время «эта категориальная связь возникает в определенных речевых ситуациях как возможное соединение частей противопоставления.

Ключевые слова: антоним, явление, метонимия, познание, коммуникация, референции, медиатекст.

КИРИШ

Матнда лексик когезияни ҳосил қилувчи лисоний воситалардан яна бири антономия қаторига қирувчи бирликлардир.

Лисоний қарама-қаршилик, хусусан, маънолар зиддияти масаласи тил системасининг барча сатҳларига алоқадор ходисадир. Ўзбек олимлари қайд этганидек, “тилнинг ҳар бир сатҳида ўзига хос тарздаги қарама-қаршилик муносабати мавжуд бўлса-да, аммо лексик сатҳ бирликлари ўртасидаги зиддият масаласи тилдаги қарама-қаршилик категориясининг марказини ташкил этади. Бунда асосан антонимик бирликлар доирасидаги қарама-қаршилик назарда тутилади” (Маҳмудов, Одилов 2014: 27-27). Тилшуносликда лексик антонимлар юзасидан қатор тадқиқотлар олиб борилиб, уларнинг парадигматик ва синтагматик хусусиятлари ўрганилган (Новиков 1973; Шукуров 1973; Абдуллаева 2000). Бироқ антонимиянинг мумтоз назариясида ушбу ходиса фақат тил тизимида парадигматик муносабатлар доирасида содир бўладиган қарама-қаршилик сифатида қаралиб, унинг нутқий воқеланиши масаласи унчалик кенг ёритилмаган. Бунда антономия тилнинг

моҳиятини белгиловчи категория мақомида талқин қилинади. Шунинг билан биргаликда, “мазкур категориал муносабат қарама–қаршилиқ қисмларининг имкониятдаги алоқаси сифатида маълум нутқий вазиятларда юзага келади” (Михайлов 1987: 75).

М.Холлидей ва Р.Ҳасанлар когезия муносабати турли қарама–қаршилиқларда юзага келишини қўрсатиб ўтишади (Halliday, Hasan 1976: 187). Жумладан, “boy” ва “girl”, “stand up” ва “sit down” каби бири–иккинчисини тўлдирувчи (complementaries) ҳамда “order” ва “obey” каби конверсив жуфтликлар ҳам, худди “like” - “hate”, “wet - “dry”, crowded - deserted” антонимик жуфтликларида бўлганидек, матн когезиясини шакллантиришда иштирок этади.

Биз ҳам “антоним” атамасини фақат лексик ассоциация асосида ажратилаётган жуфтликларга нисбатан қўллаш билан чекланиб қолиш тарафдори эмасмиз. Маъно зиддиятлари ва антонимия муносабатларини концептуал ассоциацияга асосланган ҳолда ўрганиш лозим.

Оғзаки нутқда “terrific”, “awesome” “wicked” сўзлари бирон бир аъло ёки ажойиб нарса, ҳодиса ҳақида сўз кетганда қўлланиши мумкин. Бундай қўлланиш сўзларнинг асл маъносига эканлиги маълум. Албатта, ахборотни аниқ ва тушунарли оҳангда етказишга мўлжалланган ОАВ матнларида бу қабилдаги маъно зиддиятига йўл қўйиш таъқиқланади. Аммо табиий тил тизимида мавжуд бўлган инкорнинг тасдиқ ёки ижобий баҳо ифодасидаги иштироки билан боғлиқ бўлган ҳодиса матбуот тилига ҳам сингиб бормоқда. Жумладан, “could not have done better” иборасининг ижобий маънода қўлланиши қоидага айланиб улгурган. Қуйидаги гапларни қиёслайлик:

- (1) But the timing could not have been better (NYT, April 14, 2017);
- (2) The rest of Wednesday’s session in Federal District Court in Manhattan could not have stood in sharper contrast (NYT, April 13, 2017);
- (3) Calhoun knew Oriakhi was not alone in his feeling (NYT, March 18, 2017).

Ушбу гапларнинг биринчисида аслида “маъқул ёки мос келмаслик” маъносига эга бўлган could not have been better ибораси бирон ишни бажаришнинг имкони чегараланганлигини ифодаласа, иккинчи мисолда эса муҳбир кечаётган воқеа ҳақида ўз фикрини маълум қилмоқда. Охирги гапда эса “was not alone” бирикмаси бошқаларнинг хиссиётлари Ориахиникига мос эканлиги билдирилмоқда.

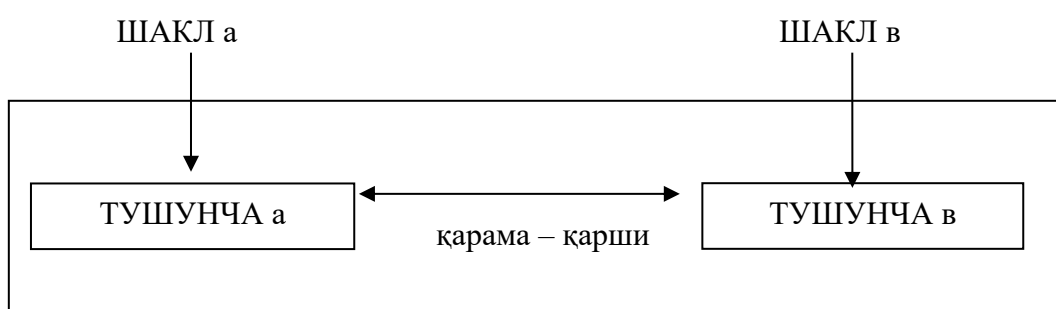
ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ ВА МУҲОКАМА

Олдинги саҳифада эслатилган С. Фоссхагеннинг мақоласи антонимларнинг метонимик муносабатлари тадқиқи йўлида бажарилган дастлабки изланишлардан бири эди (Vosshagen 1999). Ушбу мақолада метонимиянинг концептуал ҳодиса эканлиги таъкидланиб, маъно қарама–қаршилиги негизида ягона бир концепт туриши ҳамда ушбу қарама–қаршилиги муносабати ментал фаолият маҳсули эканлиги исботланган (Op.cit., p. 291). Мазкур “ментал қўшничилик” (mental contiguity) хусусиятидаги антонимик жуфтликларнинг матнда пайдо бўлиши унинг қисмлари боғлиқлигини таъминлайди. Маъно қарама–қаршилиги асосида когезияни ҳосил қилувчи луғавий бирликлар орасида сифат туркумидагилар алоҳида ўрин тутди. Қиёсланг:

The Chinese continue to resist mandatory ceilings on emissions. They argue that the developed countries have churned our greenhouse gases for decades and should bear a greater burden in reducing them. Developing nations, they add, should not be restrained in using economic development to raise their standards of living, even if greater emissions result (NYT, December 18, 2019).

Ушбу парчада “developed countries” ва “developed nations” бирикмалари эслатиётган тараққиёт даражасига нисбатан қарама–қарши мазмунга эга. Ягона бир мантикий ифода майдоннинг икки қарама–қарши томонларининг эслатилиши антонимик муносабатни ҳосил қилган. Иккита ибора воситасида ифодаланаётган қарама–қарши тушунчалар концептуал жуфтликни ҳосил қилган ва шу жуфтлик замирида когезия боғлами шаклланган. Ҳар қандай вазиятда ҳам, бундай боғланиш асосида антонимнинг ўзи эмас, балки маъно зиддиятини акс эттирувчи тушунчалар туради. Антонимларнинг метонимик муносабати қуйидаги чизмада акс топади:

Чизма 5. Антоним тушунчаларнинг метонимик боғланиши.

Чизмадан кўринадики, иккита шакл алоҳида тушунчалар билан боғлиқ ва бу тушунчалар ягона концептуал майдон кўламида ўзаро “қўшничилик” муносабатига киришиши туфайли бири–иккинчисини назарда тута олади.

Когезия боғлами учун лексик антонимиядан кўра, концептуал зиддиятни акс эттирувчи тушунчалар қарама–қаршилиги муҳимдир.

Масалан:

All of the Republican districts headed for a special election went for President Obama in 2008. AU the Democratic districts went for Walker in 2010 (WP, May 5, 2011).

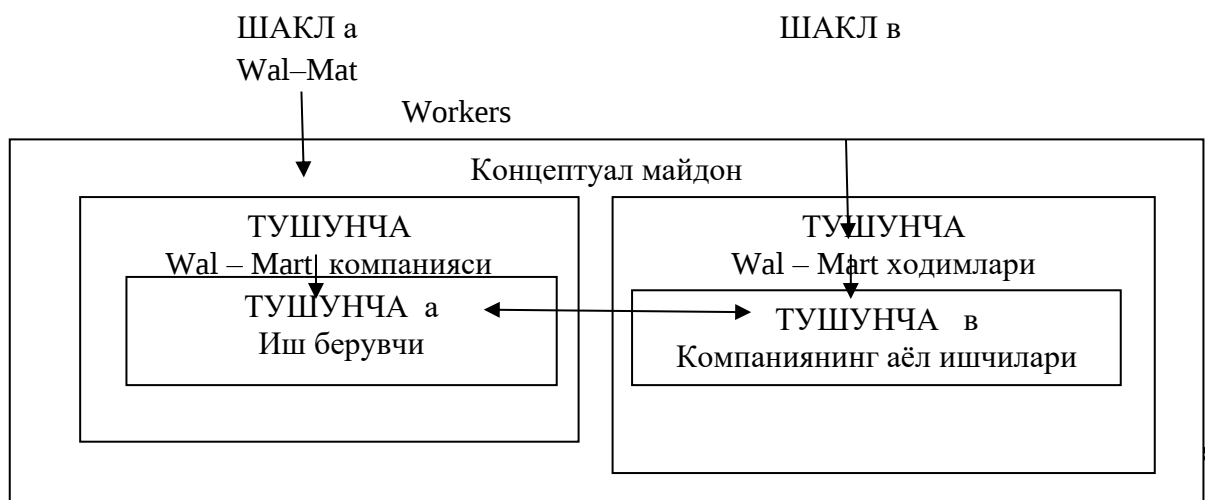
Wal – Mart wins. Workers lose (NYT, June. 20, 2017).

Юқоридаги гапларнинг дастлабкисидаги Republican Democrates бирликларини семантик жиҳатда антоним эмаслиги аниқ, бироқ улар воситасида президент сайловидан иштирок этган икки қарама–қарши гуруҳ ҳақидаги тушунчаларни фаоллаштирмоқда.

Кейинги гапдаги Wal–Mart ва workers бирликлари ўртасида ҳеч қандай маъно зиддияти йўқ, чунки ишчилар Wal–Mart компаниясининг бир қисми. Лекин мазкур контекстда “Wal–Mart” “иш берувчи” маъносини олса, “workers” бирлиги эса компаниянинг иш берувчиларига қарши чиққан аёл ишчиларидир.

Бу ерда кенг маъноли сўзларнинг алоҳида тушунчаларни воқелантириш мақсадида қўлланиши натижасида маъно торайиши ҳодисаси юзага келган. “Wal - Mart” ва “workers” тушунчалари ўртасида бевосита маъно зиддияти бўлмаса-да, лекин “иш берувчи” ва “ишчилар” тушунчалари қарама–қаршилиги ҳосил бўлмоқда. Оқибатда, “Wal–Mart” ва “workers” шакллари антонимия муносабатига киришади. Бу ҳолат чизмада қуйидагича тасвир олади:

Чизма 6. Метонимик когезиянинг тасвири.

боғламини шакллантирилмоқда. Бироқ бу ерда қонуний тортишув метафорик кўчим асосида урушга қийсланмоқда.

Метонимик кўчим феъл туркумидаги сўзларга ҳам хос эканлигини қуйидаги мисолда кузатамиз:

Police rounded up at least 1.200 protesters in New Delhi and more than 3.000 in Mumbai, but many were later released, wire services reported (WP, August 16, 2020).

Ушбу хабар парчасида “rounded up” бирлиги “олдинги воқеа натижа ўрнида” концептуал моделидаги метонимик кўчимга учраб, “ҳибсга олинди” маъносини аниқлатмоқда. Ушбу маъно эса “release” феълнинг маъносига зиддир.

ХУЛОСА

Шундай қилиб, антоним ёки қарама-қарши тушунчалар ягона бир концептуал майдон доирасида ўзаро муносабатга киришиб, улардан бири референт нуқтаси ролини ўтайди ҳамда бошқаси билан мантиқан боғланади. Таҳлил натижалари кўрсатишича ягона концептуал майдон ҳудудидаги тушунчалар когезия боғламларни шакллантирувчи омилга айланадилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Маҳмудов Н., Одилов Ё. Сўз маъно тараққиётида зиддият. – Т.Академнашр, 2014. – 288 б.
2. Новиков Л.А. Антономия в русском языке (Семантический анализ противоположности в русском языке). – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 290 с.
3. Шукуров Р. Ўзбек тилида антонимлар: Филол. фан.номз... дисс.автореферати. – Т., 1973. – 26 б.
4. Шодикулова А. З. Asian journal of multidimensional research //India (AJMRI) Vol. – Т. 9. – С. 151-152.
5. Михайлов В.А. Генезис антонимических оппозиций. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 80 с.
6. Кравцова В.Ю. Энантносемия лексических и фразеологических единиц: Автореф.дисс...канд.филол.наук. – Ростов – на – Дону, 2006. – 27 с.
7. Vosshagen C. Opposition as a metonymic principle // Metonymy in Language and Thought. – Amsterdam: John Benjamin Publishing, 1999. – p. 289-308.

8. Шодикулова А. З. СИНОНИМЛАР ВОСИТАСИДА ҲОСИЛ БЎЛАДИГАН МЕТОНОМИК КОГЕЗИЯ //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 22. – №. 4. – С. 60-63.
9. Шодикулова А. З. Дискурсивный анализ производных метонимий //Форум молодых ученых. – 2021. – №. 4 (56). – С. 439-444.
10. Нуралиева О. Н. Мослашув назариясининг прагматик таҳлилдаги ўрни //Journal the Coryphaeus of Science. – 2023. – Т. 5. – №. 1. – С. 68-71.
11. Нуралиева О. Н. Бадиий матн таҳлиliga прагмалингвистик ёндашув //Хоразм маъмун академияси ахборотномаси. – 2022. – Т. 11. – №. 3.